

“Droschak”

ORGANE
de la Fédération
Révolut. Arménienne.

ԴՐՈՇԱԿ

Adresse :
A. R. Droschak
Redaction, 113
A. R. Droschak
GENÈVE SUISSE
LIBRARY

“ՀԱՅ ՅԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆ ԴԱՂՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ” ՕՐԳԱՆ

Ե Գ Ի Պ Տ Ա Ց Ի

(ԱՐՏԱՇԷՍ ՄԻՆԱՍԵԱՆ)

20/1 յունիս 97

Հ Ե Ռ Ա Գ Ի Ր (Սօֆիայի գիծ)

4. Պոլիս 5/17 յունիս 1897

Մեզանք Ե. Գ. Ի. Պ. Տ. Ա. Ց. Ի. թանկագին ընկերը եւ հայրենասերը: Դամնապես կարտասանք եւ կ'երդտուր արթաւ իր շահողով, իր մեծ իռէպաներն իրազործելու:

Դաշնակցութիւնը իր ամենէն գործօն, ամենէն անձնւէր, ամենէն ազնիւ եւ ամենուն սիրելի ընկերներէն մէկն ալ կորսնցուց: Երկար ու ցաւագին հիւանդութիւն մը յունիս 1-ին վերջ տաւ Եգիպտացիի փոթորկալից կեանքին՝ Աղէքսանդրիոյ մէջ:

Արցունքները, որոնք կը թափւին սիրելիներու գերեզմանի վրան՝ շատ քիչ են, ընկե՛ր, քու անշուք շիրիմդ ոռոգելու: Հեռու արցունքը . . . որ դուն չսիրեցիր: Քու յիշատակդ, միշտ կենդանի, ընկերներուդ մխիթարութիւնն ու խրատոյսը պիտի ըլլայ, եւ անոնց գործերը քու փառքդ պիտի յաւերժացնեն:

ԱՐՏԱՇԷՍ ՄԻՆԱԿԵԱՆ

(1875—1896)

Ո՛վ է այդ երիտասարդը, որ թէեւ ոչ այնքան ծանօթ ինքն ալ կը բաժնէ սակայն, դափնիի այն անսահման պսակը, լոյսի այն լայն ալիքը, որ կը զարդարէ Բաբկէնի, Գնունիի եւ Սուրէնի խորատ ճակատները ու կը յաւերժացնէ իրենց իղէականացած հերոսի անուշ դէմքերը:

Սուրէնին եւ Գնունիին հետ Միսակեանը Սամաթիոյ յեղափոխական երրորդութիւնը կազմեց:

Սամաթիացիներու զաւակ—թէեւ եւ Պէոյիւքտէրէ ծնած—բայց Սամաթիոյ մէջ անցուց իր պատանեկութիւնը եւ իր կրթութիւնն առաւ վաղեմի յիշատակներով փառաւոր Սանուց վարժարանին մէջ:

Իր ընկերները դեռ կը յիշեն այդ խանդավառ պատանին, որ տեսակ մը պաշտում ունէր՝ հայ ուսումնաբուր համար:

Հին յիշատակները, անցեալը իր մէջ չինեցին վերացական երազուն հայրենասիրութիւն մը, որ աւելի դրական, աւելի ամուր հիմնքու վրայ պիտի կենար դէպքերու եւ իրողութիւններու ազդեցութիւնով, ու զինքը պիտի տանէր մինչեւ անձնագործութիւն:

Ի՞նչ դպրոցական սեղանին վրայ բախտն իր դէմն հանեց Գնունին, որուն յեղափոխական թունդ հաւատքը, խանդավառ խօսքերը առաջին օրէն զիւթեցին Միսակեանը: Ի՞նչ հրճանքով, սկսանակի երկիւղածութիւնով, սրտի տրուփիւններով կը կարդայ Միսակեանը այն յեղափոխական գրքոյկներն ու թերթերը, որ Գնունին կը ըրէր կուտար իրեն:

Իր դպրոցական շրջանը աւարտելու մօտ՝ Դաշնակցութիւնը արդէն զարկած էր իր վրանը Պոլսի մէջ եւ Միսակեան Գնունիին միջոցաւ կը մտնէր անոր դրօշին ներքեւ:

Հագիւ շրջանաւարտ՝ ազատ այլեւս իր հողիին թոփչներուն հետեւելու, վարժապետութիւնը նախընտրեց, իր դպրոցի կեանքը շարունակելու, թերեւս իր գաղափարակիցներէն չզատելու եւ աւելի իր զգացածը ուրիշներուն ալ հաղորդելու իրաւունքը եւ հաճոյսը վայելելու համար:

Որքան նեղ թւեցաւ, սակայն, այդ կեանքը այդ հագիւ քսանամեայ երիտասարդին. բուն գործունէութիւն մը, անսահման ծրարներ, ո՛ւր պիտի կրնային սեղմել կամ հաշուել իր նոր սկսած կեանքին խաւարել իրեն:

ԱՐՏԱՇԷՍ ՄԻՆԱԿԵԱՆ

հետ, ուր ձեռնհասութիւն, երկաթի կամք, սառն դատողութիւն միայն կրնային հեռաւոր յաջողութիւն մը երաշխաւորել իրեն:

Լայն գործունէութեան ծարաւի՝ կը խորհի վեղարին մթութեան տակ գործել՝ ինչ որ իբրև աշխարհական չպիտի կրնար ընել. կը մտածէր ուղղակի խօսիլ ժողովուրդին՝ եւ կեղեցիի բեմին բարձունքէն, ուրկէ եկող խօսքերը այնքան ազդեցիկ են, ու այնքան տպաւորիչ:

Ու օր մը Արմաշի ճամբան ձեռք կ'առնէ Դպրեվանքը մտնելու եւ վարդապետ ձեռնադրելու համար Բայց քիչ ետքը աչքերուն վրայէն քողը վար կ'իջնայ. կը տեսնէ թէ այդ վանքի մթնոլորտին մէջ իր յեղափոխականի զգացումները փոխանակ սրելու եւ անոնց մէջ ուժով ջիղեր հիւսւելու, աւելի կը ժանգոտին, աւելի կը թուլնան միստիքական երազներու մէջ:

Չէ՛, ինքը երազներու հետ գործ չունէր. ժողովուրդին վէրքերը կային արիւնոտ, բաբախուն ու տաք, որոնց վրայէն հարկ էր գուժի ու օգնութեան ձեռք մը անցնել: Անդին ժողովուրդ մը կար, ընդունակ, կեանքի ու յառաջագիմութեան հիւթով ակազճուն, որ նախնական բնազդներով միայն մղող ամբոխի մը ոճրագործ քմահաճոյքներուն, ու կամայականութեան տակ կ'այլասեռէր: Ու վանքին մթութիւններուն մէջ երազեց զէնքերն, ու յեղափոխութեան կարօտը զգաց այնչափ ուժով, որ առտու մը նորէն նոյն ճամբով լռիկ մնջիկ ետ դարձաւ, Սամաթիա, իր ընկերներուն քով:

Իր ուղղութիւնը վերջնապէս գտած՝ Սուրէնի ու Գնունիի շնորհիւ իր հաւատքին մէջ զօրացած՝ կը սկսի գործի. իբր սամաթիացի, շատ մօտէն ճանչնալով իր թաղին երիտասարդութիւնը, անոնց լաւագոյններուն կը մօտենայ յեղափոխական գաղափարը տարածելու:

Ուժմբեր կը կազմէ ու կը վարէ, «Իրօշակի» ընթերցումին շրջանակը կ'ընդլայնէ հետզհետէ:

Երկրորդական դերերու մէջ իր կատարեալ յաջողութիւնը, իր գործունէութեան եռանդոտ ու անձնէր բնաւորութիւնը, մօտ էին զինքը աւելի կարեւոր դերերու առաջնորդելու՝ երբ դէպք մը այդ բանին արգելք կ'ըլլայ ու իր աւելի լայն գործունէութեան առջեւ առժամեայ վերջակէտ մը կը դնէ:

Այդպէսն օրով մեռած Սահմանադրութիւնը, Իզմիրլեանի, այդ ԵՐԿԱԹ պատրիարքին միջոցով յարուստիւն առած է: 95-ի տարեդարձը պիտի տօնուի Աղբ. Հիւանդանոցի պարտէզին մէջ:

Կատարած երգերը, կատարած ճառերուն կը յաջորդեն ու Հիւանդանոցին ճակատը ծածանող թիւրք դրօշակը վար առնելու եւ բոլիկ բոլիկ ընելու փորձեր կ'ըլլան:

Յանկարծ մէկը կը բարձրօճայ ժողովուրդին մէջ, իր յորդող յուզումը հագիւ զսպելով:

Երիտասարդ մըն է ձուածեւ սիրուն դէմքով, որուն առնականութիւն կուտայ սրածայր մօրուք մը: Բազմութիւնը կը հաւաքուի, կը խտանայ շուրջը եւ հեւհեւ կ'ունկնդրէ բանախօսին, որ այդ գլուխներու համր ու համաչափ ալեծփուտին առջեւ ու իր վրայ սեւեռած նայածքներէն խելակորոյս՝ Պասունի կոստրածը կը նկարագրէ կրակէ բաւերով, յեղափոխութեան անխուսափելի պէտքը կը շեշտէ, վրէժի կոչ մը կ'ընէ ուժգին եւ զինելի կը յորդորէ:

Ծափահարութեան ու կեցցէներու փոթորիկի մէջ կ'աւարտի խօսքը:

Լրտեսներու ուշադրութենէն չի վրիպիր սակայն ճառախօսը, որ Միսակեանն էր. Եւ կը հետապնդեն զինքը:

Բայց, ժողովուրդը իր շատ խորաթափանց բնազդներով կը նախազգայ վտանգը ու կը յաջողի զինքը փախցնել ու հետքը կորսնցնել:

Դանակեցութիւնը դէպքին հետեւեալ օրը կ'իմանայ եղելութիւնը: Միսակեան բան մը չէր բսած առաջընէ ընկերներուն իր ճառի մասին:

Միսակեանի այդ անփորձ քայլը վայրկեանի ոգեւորութեան ծնունդ՝ յեղափոխական գործիչի մը աններելի, որ կրնար իր ձերբակալումովը շատ տխուր հետեւութիւններու ծնունդ տալ, վստահութեան նւազում մը յառաջ կը բերէ ընկերներուն մէջ, իր նկատմամբ: Եւ Կեղր. Կօմիտէն կը թողու զինքը իր երկրորդական դերին մէջ՝ սպասելով որ աւելի խոնհմ դառնայ ու աւելի գործադրող ընկերական կարգապահութեան: Այդ միջոցին Սամաթիոյ մէջ պաշտօն չգտնելով՝ Իզմիր կ'ուղեւորուի, ուրկէ նորէն Սամաթիա կը գտնայ, իր բոյնը, եւ ընկերներուն կը սկսի աշակցել լրջօրէն: Անոնք, մասնաւորապէս Սուրէն, շօշափելի փոփոխութիւն մը կը գտնեն իր վրան: Իր ճամբորդութիւնը, ուրիշ, նոր մարդերուն հետ չփոխմը, զինքը աւելի լրջացուցած, աւելի չրջահայեաց բրած էին:

Այդ առեւններն էր, որ կը կազմէր Սամաթիոյ ենթակօմիտէն: Միսակեան՝ Սուրէնին առաջարկութեամբ անդամ կ'ընտրուի ենթակօմիտէն մէջ շուտով կարեւոր դիրք մը կը բռնէ: Խումբերու վարումը, թաքստոցներ ձարելը եւ զէնքերու փոխադրութիւնը հիմա իր գլխաւոր դաշտակները կ'ըլլան: Իր բաժինն ունեցաւ նաեւ Սամաթիոյ պաշտպանութեան յատակագիծը պատրաստելու գործին մէջ, որուն հոգով սրտով վարեցաւ:

Օգոստոս 14-ի օրերը կը մօտենան. ահազին պատրաստութիւններ կը տեսնին: Սամաթիան, մասնաւորապէս, անդու ու անդադրում գործունէութեան մէջ է: Մեր հիանալի տղաքը ուժմբի ծրարները ձեռունին, անփոյթ, կ'անցնին ու կը դառնան, զիչերը: Միսակեան Ղըուտ գործունէութիւն մը ցոյց կուտայ այդ միջոցին:

Օգոստոս 14-ը կուգայ վերջապէս. ընկերներն իր տունը, որ արդէն ժողովատեղի եւ գլխաւոր թաքստոցներէն մէկն եղած է, — հաւաքած են վերջին խորհուրդն. ընելու: Միսակեան տկարացած չէ երբեք, կարծածէն աւելի պաղարիւն ու հաստատակամ կը ցուցնէ ինքզինքը:

Անակնկալ մատնութիւնով մը առտուն Գնունիի տունը կը պաշարուի, ու Գնունիի տան հետ Միսակեանի տունն ալ ներսն են իրենք, այդ երեք մեծ անձնագոհները, որոնց հետ միացած է ուրիշ հիանալի երիտասարդ մըն ալ, Հայկ Արապեան: Որոշւած յատակագիծը կը մնայ անիրագործելի. զինտրական շղթան կը բանտէ զիրենք տան մէջ: Կատարած առեւծներու պէս, որ վանդակի մը մէջ բանտարկւած են, այդ չորս կարիճները բարկութենէն ինքզինքնին կ'ուտեն, որ չպիտի կրնան իրենց ծրագիրը կէտ առ կէտ գործադրել: Տղոց անձնատուր չըլլալովը՝ շղթան հետզհետէ կը թանձրանայ ու կ'ամրապնդուի:

... Ժամը 6-ն է, հարսնիքին հետ հրախաղութիւնները կը սկսին: Ռուսները Գնունիէն, Սուրէնէն, Միսակեանէն ու Արապեանէն նետած՝ զինտրները շանսատակ կը փռեն, թիւրք ամբոխը լեղապատառ կը փախցնեն ու արձագանգը որոտումներուն կերթա՛յ, Կեղրոնական Բանտին վրայէն թռչելով, Ոսկեղջիւրը կտրելով, կերթա՛յ, շատ հեռուներէն լսող փոթորիկի մը խուլ ու անաւոր պայթումին պէս, խառնելի Պանքի եղբայր ուժմբերու որոտքին, ու անոնց հետ բանալու նոր չրջան մը յեղափոխութեան պատմութեան մէջ: Առասպել մը ինքնին կը թւի հիմա 18 երկա՛ր ժամերու այդ կռիւր, եւ կուտոյները հետեւեան փոյններէն դուրս պրծնող դիւցազներ:

Հերոս մը ինքը՝ Միսակեանն ալ, որ սպարտական պաղարիւնով, վերջին «մնաք բարովն» ալ կը զլանայ իր հօրը, մօրը, քոյրերուն, չի բաժնուիր իր ընկերներէն եւ մահւան համբոյրներուն մէջ կը նորոգեն այդ չորս քաջերը մեծ ուխտ մը՝

Կեանքին ու կեանքին համար մահւան ալ ուխտը:

ԿՐԵՏԷԻ ԻՆՔՆԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆԸ

Կրետական ինդիրը նորից սկսում է տեղ բռնել դիւանագէտների սեղանի վրայ:

Ճիշտ է, որ Կրետէն վերջնապէս ազատել է սուլթանի աւազակ կառավարութեան ճանկերից. նրա իշխանութիւնը կը մնայ միայն անւանական, բայց դեռ մնում է վերջին դժար հարցը՝ երկրի կառավարութեան ձևը: Կրետացի ապստամբները դեռ ևս յամառում են իրենց առաջնայ պահանջի վրայ, հրաժարում են միանգամից ընդունել Եւրոպայի առաջարկութիւնը: Բայց պարզ է, որ պետութիւնները ըմբոստ կրետացիների ակննդից քարշ տալով, նրանց վիզն են անցկացնելու վերջ ի վերջոյ եւրոպական լուծը:

Լրագիրների հաղորդելով, պետութիւնները ընդունել են վերջնապէս Ֆրանսիայի առաջարկութիւնները՝ Կրետական ինդրի լուծման մասին Մնում է միայն եւրոպացի կառավարչի ընտրութեան հարցը: Յայտնի է նոյնպէս, որ Ֆրանսիայի կողմից այդ պաշտօնի համար առաջարկութիւն է եղել Զւիցերական Դաշնակցութեան նախկին նախագահ Նոււա Դրօյին: Վերջինս, որ, հրաւիրւած Պարիզ, մերժել էր սկզբում կառավարչի ծանր պաշտօնը, դեռ ևս վերջնական պատասխան չի տել Ֆրանսիայի նոր առաջարկութեան՝ գոնէ առժամայէս ուղեւորել Կրետէ ու նրա քաղաքական կազմակերպութեան հիմքը դնել:

Աչքի ընկնող հանգամանքը այն է, որ այս անգամ կառավարչի պաշտօնի համար դիմում է լինում ո՛չ թէ գերմանական մանր պետութիւններին, որոնց վրայ էր ընկած թագաժառանգների համար՝ թէև շնորհքով հարսնացուներ, բայց նոր ազատւած երկիրների համար՝ անշնորհք կառավարիչներ հայթայթելու մենաշնորհք, — այլ մի չէզոք ազգի հասարակ անգամին, որը մի ժամանակ նախագահի պաշտօն էր վարում:

Այս ընտրութիւնը արդեօք թշնամութիւն է Ֆրանսիայի կողմից դէպի Գերմանիան, թէ վեց մեծ պետութիւնները յատուկ նպատակներ ունին դրա վերաբերեալ, միևնոյն է մեզ համար: Մեր տեսակէտից նշանակութիւն ունի այն հանգամանքը, որ Նոււա Դրօն, իբրև զւիցերական Դաշնակցութեան նախկին նախագահ, կաշխատի, բնականաբար, Կրետէի քաղաքական դրութիւնը դնել նոյն հողի վրայ, որի վրայ կանգնած է այսօր իր հայրենիքը:

Կրետէի մէջ խաղաղութիւն հաստատելու պայմանները հասկանալու համար, արժէ մի ընդհանուր հայեացք ձգել եւրոպական զանազան պետութիւնների ընթացքի վրայ, որ նրանք բռնել են իրենց հպատակ տարբեր ազգութիւնների նկատմամբ:

Ինչն է պատճառը, որ մինչդեռ Զւիցերական ազգկազմող գերմանացին, Ֆրանսացին, իտալացին մոռացել են իսպառ իրենց ծագումը. մինչդեռ Միացեալ Նահանգների հպատակները ո՛չ անգլիացի են, ո՛չ Ֆրանսացի, ո՛չ իտալացի, ո՛չ գերմանացի, այլ պարզապէս ըաղաքացի. մինչդեռ անգլիահպատակ բազմութիւլ, բազմալեզու ազգութիւնները, աշխարհիս չորս ծայրը ցրւած, կուլտուրական բոլոր աստիճանների վրայ կանգնած, այսօր ըուտանում են անգլիական տիրապետութիւնը (բացի, ի հարկէ, Իլլանդայից, որի դիրքը բացառիկ է), չնայելով որ անգլիացիք սրով ու կրակով են հաստատել իրենց իշխանութիւնը: Ինչն է պատճառը, որ, ընդհակառակը, Ռուսաստանի, Աւստրիայի մեծ և փոքր ազգութիւնների կողմից անդուլ բողոքներ են լսում. ինչո՞ւ այդ երկիրներում մշտապէս վառ է մնում ազգային թշնամութեան ինդիրը: Պատճառը շատ պարզ է: Աւստրիայում գերիշխող գերմանական տարրը իր զազրելի կեղծ հայրենասիրութեամբ ձգտում է ճնշել միւսներին և գերիշխող դեր խաղալ միշտ: Ռուսական բռնակալութիւնը, թաթը բարձրացրած իր հպատակ բազմազան ազգերի զէլին, ստիպում է նրանց բոլորին՝ Վիբրից ոկսած մինչև Լեհաստան, Պետերբուրգից՝ Վոլկաս, Լապլանդիայից՝ Ուկրայինա, Օստդէյից՝ Բուրքաստան . . . . . մոռանալ իրենց սովորութիւնները, աւանդութիւնները, օրէնքները, իրենց լեզուն, մտածել միատեսակ, ապրել այն օրէնքներով, որոնք ամփոփւած են արդարութեան մարմնացում հռչակւած «УВѢДЪ ЗАКОНѢ» (Օրէնքների ժողովածու) գրքի մէջ, դեկավարել այն բարոյական սկզբունքներով, որ մշակւած են ժանդարմների ու ստիկանների սրբազան խորհրդարաններում:

Իսկ եթէ Անգլիայում, Ամերիկայում, Զւիցերիայում մենք հանդիսատես չենք լինում ազգութիւնների ընդհարումներին, դրա պատճառը այն ընդարձակ քաղաքական արտօնութիւններն են, որ վայելում են բոլոր քաղաքացիները, այն տեղական լայն ինքնավարութիւնն է, որով ամենից շատ օժտւած է Զւիցերիան, ուր ինքնուրոյն են ո՛չ միայն Դաշնակցութիւնը կազմող կանտոնները, այլ և կանտոնների քաղաքները, գիւղերը, թաղերը և ուր ընտրւած կեդրոնական իշխանութիւնը խաղում է շատ սահմանափակ դեր:

Բայց պէտք է ինկատ առնել, որ Կրետէի կուլը պարլամենտական, ընտրողական պայքար չէ, ինչպէս դա տեղի է ունենում Աւստրիայում. բռնակալութեան ճնշում չէ այլևս, մի խումբ կեղտոտների արշաւանք չէ, ինչպէս Ռուսաստանում: Այնտեղ արիւնաներկ աւերակների վրայ, դէմ առ դէմ կանգնած են երկու

ազգութիւններ, ոտից ցգլուխ զինւած, սպասելով յարմար առիթի՝ նորից յարձակելու իրար վրայ և մէկ մէկի արիւնը խմելու: Եւ եթէ Աւստրիայի, Ռուսաստանի նման քաղաքակիրթ կոչւած երկիրներին անհրաժեշտ է տեղական ընդարձակ ինքնավարութիւնը, ապա որքան դա բաղձալի է Կրետէի համար, ուր յոյները պատրաստուում են դարերի ընթացքում քաշկրտած ստրկութեան շղթաների վրէժը լուծելու, ուր տաճիկ ազգաբնակութիւնը, որ վաղեմի արտոնութիւնների փշոտներից կպչելով, խայտառակ գործիք էր դարձել սուլթանների ձեռքում, — այժմ կորցրած տեսնելով իր մեծ երեւակայած արտոնութիւնները, կատաղել ընդդիմադրութեան է ձեռնարկում յոյների դէմ:

Կրետական գործերի ներկայ ծանր պայմաններում միակ մտիթարականը Նուժա Դրոյի Կրետէի ընդհանուր կառավարչի պաշտօնն ստանձնելը կը լինի:

Երկու ազգերի լարւած դրութիւնը թուլացնելու և հետզհետէ իսպառ ոչնչացնելու համար, հարկաւոր է ո՛չ միայն արտաքին, չէզոք ուժ, այլ և անհրաժեշտ է մտցնել որքան կարելի է ընդարձակ համայնական, շրջանական (նայօնական) ինքնավարութիւն և սրանցից կազմւած դաշնակցութիւն: Ամէն մի ուայօն, որ համացեղ ազգաբնակութիւն է կազմում — թող ունենայ իր սեփական կարգերը՝ իր մտաւոր ու բարոյական զարգացման համեմատ: Մտաւոր զարգացման պահանջները շատ տարբեր են — թող իւրաքանչիւրը իր կարիքների համաձայն իր ուժերով տանի դպրոցական կամ առհասարակ մտաւոր ընդհանուր զարգացման գործը: Բարոյական հասկացողութիւնները, դատարանական կարգերը իրար հակառակ են — թող իւրաքանչիւրը ունենայ իր սեփական դատարանը: Արդիւնագործութեան զարգացումը առաջ բերելու համար, թող իւրաքանչիւր ուայօն առանձին, կամ հարեւանների հետ համաձայնելով, շինեն ձանապարհներ, ստեղծեն այլ դիւրութիւններ և այլն... Կեդրոնական կառավարութեան միջամտութիւնը այս տեսակ գործերի մէջ անպատճառ դժգոհութիւն կը յարուցանի երկրի այս կամ այն մասի մէջ: Նրան կը մնայ առայժմ զբաղւել այն ընդհարումներով, որ կարող են տեղի ունենալ զանազան շրջանների կամ սրանց պատկանող անհատների մէջ:

Սրանով միայն հնարաւոր է նւազեցնել յոյների ու տաճիկների թշնամական ընդհարումները, սրանով միայն կարելի է հաշտութիւն առաջ բերել դարերով իրար արիւն խմող երկու բանակների մէջ, պարզել այն համերաշխութիւնը, որ կայ ընդհանրապէս աշխատաւոր ժողովուրդների մէջ, սրանով միայն կրետացիները, աւելորդ կը գտնեն սուրը, հրացանը և մշտական պատերազմի դաշտ ներկայացնող կղզին կը դարձնեն վերջապէս աշխատանքի դաշտ:

***

Հեռագրական վերջին լուրերին նայելով, Նուժա Դրոյն

կը համաձայնի Կրետէի մէջ կառավարութիւն հաստատելու գործն իր ձեռքն առնել միայն այն պայմանով, որ պետութիւնները թող տան իրեն մտցնել անտեղ դաշնակցական կազմակերպութիւն:

Կը համաձայնե՞ն արդեօք պետութիւնները Դրոյի պահանջին, թէ պառաւ խնամակալների գձուձ հաշիւներով աւելի կը խանգարեն Կրետէի խաղաղացման գործը, այդ կը տեսնենք մօտիկ ապագայում:

Ն Ա Մ Մ Ա Կ Ա Ֆ Ի Ո Ն - Գ Ա Ր Ա Յ Ի Ս Ա Ր Ի Ց

8/20 մայիս 97

Մեր քաղաքը եօթը հազար տունէ բաղկացած կառավարութիւն մըն է, որուն հազար տունը միայն հայ է, իսկ մնացած վեցհազարը ամբողջ թիւրք. մէկ երկու ալ պանդուխտ յոյն ընտանիք կայ: Գալով շրջականերուն թէ գիւղերը և թէ գիւղաքաղաքները ամբողջովին թրքաբնակ են. և ո՛չ մէկ հայու գիւղ կայ:

Մեր թիւրքերը իրենց մշտնջենդութիւնով ու բարբարոսութիւնով կրնան մրցիլ ուրիշ ամէն տեղի թիւրքերու հետ. նախատիք, հայհոյանք, սպառնալիք միշտ կը տեղան հայերու գլխին: Կառավարութիւնն ալ միշտ կը պաշտպանէ անոնք և երբ առաջնորդական տեղապահի փոխանորդը կը բողբոքէ խուժանին վայրենի արարքներուն դէմ, միւթէսարէֆը, որ Համիտին ամենահաւատարիմ շուններէն մէկն է, ամենեւին ականջ դնել չ'ուզեր և յը պատուիրէնք, չեն ընել՝ պատասխանը տալով կը ձամբէ բողբոքողը: Ինքը քաղաքին ապահովութեան երեք ու չի դնել, այս մասին քանիցս պաշտօնապէս ծանուցագիր (թագրիր) գրուեցաւ Թաղ Խորհուրդի կողմէ, բայց իզուր. մինչև հիմա արդիւնք մը չ'ունենալէ զատ, անկարգութիւնները կը շարունակւին: Այս անգամ նորէն վատութիւն մը մտածեց, որ պէտք իր հնարած չարութեան շնորհիւ իրեն եղած արդարացի բողբոքներուն ձայնը խեղդէ: Զատիկէն առաջ Պատրիարքարանէն, ինչպէս ամէն գաւառներ, նոյնպէս ալ հոս, շրջաբերական եկած էր, կարօտեալներու համար դրամ հանգանակելու: Այս շրջաբերականի հիման վրայ սկսան հանգանակել. մինչև այսօր 500 ոսկի եղաւ և այս դրամէն գանձւած 300 ոսկին Զատիկէն ետքը խրկեցին Պատրիարքարան և մնացածն ալ գանձելով պիտի խրկէին: Միւթէսարէֆը չգիտնալ ձեւացնելով շատոնց ի վեր Պատրիարքարանի կողմէ ձեռնարկւած և ամէն կողմ շրջաբերականներով հաղորդւած այս հրահանգը, թւականէս երեք օր առաջ պաշտօնադրով մը կը հարցնէ Թաղ Խորհուրդին. յետեցի որ ժողովուրդէն դրամ կը հաւաքէք եղեր, որոնք հրամանով և ի՛նչ նպատակով, և գանձւածը որքա՞ն է, դարբեցուցէք հանգանակութիւնը, գանձւած դրամը պահեցէք, և պէտք եղածը հաղորդեցէք կառավարութեան: Չմտնամ ըսելու, թէ միւթէսարէֆէն եկած այս պաշտօնական գրութիւնը մայիս 1 թւակիր էր, բայց մայիս 3-ին կը սրբի Թաղ Խորհուրդին, որովհետև սա մայիս 3-ին դարձեալ բողբոք տւած էր կառավարութեան, շարունակող անկարգութիւններուն համար: Միւթէ-

սարիճը դիտամբ մայիս 1 թվականը կը դնէ իր գրութեան վրայ, որպէսզի պատասխանատու բռնէ Թաղ, Խորհուրդը, թէ ինչու երեք օրէ ի վեր պատասխան տւած չեն իրեն: Թաղ, Խորհուրդը ծանուցագրով մը կը պատասխանէ թէ՛ Պատրիարքարանի պաշտօնական չրամանով Զատիկէն առաջ սկսան ինպատ կարօտեալներուն դրամ հաւաքել, թէ այս բանը հանգանակութիւն չէ այլ աղքատներու և որբերու համար Զատիկական տօնի առթիւ ողորմութիւն է մինչև հիմա հասոյթը 500 ոսկի եղած է և ասկէ գանձած 300 ոսկին անցեալները խրկւած է Պատրիարքարան և մընացածն ալ հաւաքելու վրայ են: Իսկոյն այս մասին պաշտօնապէս բողոքեցին Պրուսայի կուսակալին և Պատրիարքարան:

Վերջին ժամանակներս պահանջութիւնը բոլորովին վերցած է. գիւղերը առուտուրի գնացող հայերը, որ ստիպւած են տաճկական թաղերէ անցնելու կը քարկոծին ու կը ծեծւին: Այս տեսակ դէպքեր այն աստիճան շատցան, որ մեր «մեծ աղաները» իրենց թրմութենէն սթափելով վերջերս պաշտօնապէս բողոքեցին միւթէսարիճին, բայց արդիւնք մը չունեցաւ և բողոքի ներկայացումէն երեք-չորս օր ետքը նորէն՝ իրենց այգիներէն վերադարձող քանի մը հայեր քարկոծեցան ու մէկուն ալ աչքերը հանեցին թիւրքերը:

Նամակս գրած միջոցին նոր լուր մը առի. հայուն մէկը գիւղէն վերադարձած պահուն՝ ձամբան քանի մը թիւրք աւազակներ զինքը կը վերաւորեն և կը կողոպտեն. այժմ վերաւորեալը իրեն սունը պառկած է եղբւր մանրամասնութիւններ կը պահին:

Տաճկի փողոց բնակող հայու մը պզտիկ աղջկան, իրեն դրացի թիւրք կինը թոյնով թաթխած շաքար կուտայ. պզտիկ աղջկը չգիտնալով կ'առնէ մօրը կը բերէ և կը պատմէ, թէ դրացի թիւրք կինէն առած է: Մայրը կը տեսնէ, որ շաքարը տարբեր գոյն մը ունի, կը հասկնայ թէ թոյն կայ և կ'երթայ դրացի թիւրք կնոջ կը հարցնէ պատճառը: Թիւրք կինը համարձակ կը պատասխանէ. «Պիղ օնու սօգաղա ամսը, չօճուղա վէրմէտիք» (մենք ան փողոց նետեցինք, աղջկան չաւինք): Խեղճ հայ ընտանիքը վախէն կըստիպուի ուրիշ փողոց փոխադրել իր տունը: Քանի որ այս միւթէսարիճը հոս է, կոտորածի երկիւղ կայ միշտ. նպատակը պարզ է. կ'ուզէ անթի փորը կշտացնել, վերջին ծայր կաշառակեր, ստոր բնութեամբ արարած մը. շուկայի հայ խանութպաններէն ապրանք կ'առնէ, դրամը չի տար. հայը եթէ յանդգնի առնելքը պահանջել՝ խեղճ կը վռնտէ. «Պարաք չունիմ, կորուէ»:

Յունական պատերազմին պատճառով մեր քաղաքը զինուորական շարժումներու կեդրոն եղած է. հեռուոր անկիւններէ ըկած զինուորներ երկաթուղիով Իգմիտ կը խրկւին: Հաւաքած զինուորները միացած տեղական խուճանին և քաջախելած տեղական կառավարութենէն իրենց սովորական բարբարոսութիւնները կ'ընեն: Մէկ քանի օր առաջ գիշեր մը քանի մը զինուոր հայու մը դուռը կը զարնեն, տունէն հասկնալով որ չկայ, չեն բանար, թիւրքերը բռնի կը մըտնէ զօրք է, չեն բանար, թիւրքերը բռնի կը մըտնէ նաև, տանաէրը հոն չգտնալով՝ կ'ուզեն տանտիկնոջ պատիւը բռնաբարել. կինը օգնութիւն կը պոռայ և պատիւը բռնաբարել. կինը օգնութիւն կը պոռայ և հանած ազմուկէն դրացիները դուռը կը թափին: Զինուորներէն մէկը սեղանով վեց կրակ կ'ընէ վախճը:

նելու համար, բայց գնդակները և ոչ մէկու վնաս կը հասցնեն: Նոյն միջոցին հայուն մէկը փոխադարձաբար կրակ ընելով՝ զինուորները օտար գէնքի ձայնէն սարսափած՝ կը փախչին ու խեղճ կինը կ'ազատի: Կառավարութիւնը կ'իմանայ, բայց մտքէն չ'անցընք բան մը ընել:

Ինչպէս ամէն տեղ, հոս ալ կառավարական պաշտօնեաները բանակին պէտք եղած ձիերը ժողովուրդէն գնեցին, առանց դրամ վճարելու, ըլլայ հայ, ըլլայ թիւրք: Ո՞վ կրնայ բողոքել և որո՞ւ բողոքել: Զինուորներուն խեղճութիւնը կատարեալ է հեռու տեղերէ գալով, ոտքերնին ուռած, շատեր հիւրընդամ և քանիներ ալ ձամբան մեռած են: Բայց այս կոյր մոլեռանդները բողոքել չեն գիտեր, միշտ իրենց վեզը կը ծռեն ու թէև շան պէս քաղցած՝ աղօթք կը կարգան իրենց մէկ հատիկ աւազակապետ Համիտին համար: Զօրքին մէկ մասը, չնայելով իր խեղճութեան, հրաժանատար փաշային բացարձակապէս կը յայտարարէ թէ՛ այստեղի կեալուները պէտք է ջարդեն և ետքը երթան՝ պատերազմի. սակայն փաշայի սպառնական խօսքերուն առջև՝ տեղի կուտան: Մէկ քանիներ ալ մարթիննին առնելով կը փախին լեռները՝ աւազակութեան. և այսօր այս պատճառով ձամբաներու վրայ ապահովութիւնը բոլորովին վերցած է:

Երբ թիւրք խուճանը բացէիբաց ջարդի սպառնալիքներ կը թափէ խեղճ հայ ժողովուրդին գլխուն, աս ալ, ընդհակառակը, բոլորովին անտարբեր, մտքէն չ'անցնէ ինքնապաշտպանութեան միջոցներուն վրայ խորհիլ: Անհոգ և պաղարիւն ձեռքերը ծալած կը նստի. թերևս, յիմարաբար, կը կարծէ թէ ինքը միայն զերծ պիտի մնայ սուլթանի գաղանային բարբարոսութիւններէն. թափած անմեղ արիւնը զինքը չի սարսափեցնել, ոչ խարի պէս մորթուել ամենևին չի ստիպար, կարծես:

Կառավարութեան և խուճանին այս ընթացքին հանդէպ մեր «աղաներուն» բռնած ուղղութիւնը կը սոսկացնէ մարդս: Ամէն ազիւ զգացում իրենց անձնական գաճաճ շահերուն զոհած, իրենց կեանքը ուրիշ հազարաւոր կեանքերէ շատ վեր դասելով կը դիմեն այնպիսի դաւաճանութիւններու, որոնց նոյն խեղ կարելի չէ անձական մը տալ: Թող ուսմիկ ժողովուրդը մեռնի, թող կողոպուտի, թող փձանայ, կը համակերպին, բաւական է, որ իրենց կեանքերը ապահովութեան մէջ ըլլան: Եւ հիմա ալ ճիշտ այդ ուղղութեան հետեւելով, կ'առաջարկեն Աֆիօն-Գարահիսարի երիտասարդներուն, որ թիւրքին կամուտը զինուոր գրին: Ծայրայեղ նենգութեան, սարսափելի անսովորութեան և ահաբեկ ծառայամուտութեան խառնուրդէն գոյացած այս գաղափարը միայն կը պակսէր մեզ: Հայ կամաւորներ տալ թիւրք բանակին, Գրետական դատը ջախջախելու համար, որպէսզի կառավարութեան առջև իրենց պատիւը բարձրանայ և կարողանան 40-50 հոգիի անմեղ արիւնովը իրենց խայտառակ կեանքերը գնել: Բայց մեր երիտասարդները շատ լաւ պատասխան մը կուտան այս միտքը յղացողներուն. «Մենք պատրաստ ենք երթալու, եթէ ձեր զաւակներէն մէկը և կամ ձեր մէջէն մէկը մեզի առաջնորդ ըլլայ» կամ «Եթէ դուք երթալ կ'ուզէք, գացէք, ասպարէզը բաց է, մենք չենք երթար»:

Ահա ճիւղաղներ, որոնք հակառակ այնչափ անգին զոհերու, հակառակ իրենց շուքը ինկած անձնէրներու

բանակին, տակաւին մազի մը չափ չեն հեռացած իրենց փտած գաղափարներէն: Չեն ուզեր համոզուիլ այդ «ազանները» թէ Յեղափոխութիւնը պիտի ազատէ զիրենք ու երկիրը այդ դժոխային վիճակէն. չեն փարիւր այն սուրին, որ յեղափոխականը իրենց կը ներկայացնէ և կ'երթան կ'իյնան այն գազանին գիրկը, որ իր բոլոր ճիգերը կը թափէ չորցնելու հայ ազգին երակները և անոր երկաթէ աճուր ջիգերը իր գազանական մէքենայութիւններուն մէջ պրկելով փճացնելու: Երբ Սասունի լեռներէն մինչ Ան և Միջերկրական վազած արիւնը «յգե՛՛՛՛՛՛՛ կը պոռայ, այդ գազանները կը յանդգնին նեւուի մողոր սուլթանին վաւաշտ գիրկը, անոր ամէն քմահաճոյքներուն գոհացում տարու և նոյն իսկ անոր սիրուն ամէն սարսափելի դաւաճանութիւն կազմելու իրենց ազգակիցներուն և իրենց բախտակիցներուն դէմ:

Ի՞նչ կ'ընէ Աֆիօն-Գարահիսարի ժողովուրդը իրերու այս վիճակին մէջ: Անցեալի արիւնտ փորձառութիւնը տակաւին չէ արթնցուցած աֆիօն-գարահիսարցիներ: Օգնել իր յեղափոխական եղբօրը, որ զէնքը ձեռքը կ'իյնայ հայութեան դատը պաշտպանած միջոցին—մըտածել անգամ չի կրնար: Թիւրքերու սպառնալիքներուն առջև ինքնապաշտպանութեան միջոցներու վրայ խորհիլ մտքէն անգամ չ'անցնիր: Այն այդ ժողովուրդին, որ չի ձանձնար Յեղափոխութիւնը, որ չի գիտեր պատերազմի դաշտին վրայ ինկած հերոսներու յիշատակը յարգել և վաղն ալ դատապարտած է ոչխարի պէս մորթելու:

Աֆիօն-Գարահիսարցիներ լաւ համոզուելու է, թէ շատ համբերեց, շատ համակերպեցաւ և շատ տոկաց նախատինքներուն. իր բոլոր ազնիւ գգացումները ոտքի կոխան եղան. բարոյապէս մեռաւ և մտեցաւ իր նիւթական կործանումին:

Այսչափ արիւններէ ետքը մենք ալ չենք կրնար հաշուել թիւրք կառավարութեան հետ այն խրամատը, որ շատոնց պատուած է մեր միջև, այսօր լայնցած ու ահօնելի անդունդ մը եղած է, որուն յատակը մահուան սուտերները կան. կամ մենք պիտի գլորինք այդ անդունդին մէջ կամ ան: Գոյութեան կոիւն է, որ կը մղենք այսօր: Ահա մեր բնաբանը «կամ ան պէտք է ապրի, կամ մենք»: Բարոյական ուժը մեր կողմն է և մենք պիտի յաղթենք: Այն այն հայուն, որ այդ կուրին չի մասնակցիր, վայ անոր, որ նահատակող քաջերու յիշատակը յարգել չի գիտեր: Մեր թշնամին ո՛չ աղաչանքի, ո՛չ լաց ու կոծի առջև տեղի տուաւ, բայց բռնադատուած տեղի պիտի տայ մեր սուրբերուն առջև: Արիւնը և կրակը պիտի փրկեն մեզ, անոնք են մեր ազատարարները. դիմենք անոնց, անոնք պիտի առաջնորդեն մեզ ազատ աշխարհը:

Աֆիօն-Գարահիսարցիներ թող լաւ ձանձնայ այս ճշմարտութիւնը:

Թ Ի Ի Ր Գ Ի Ո Յ Ե Ո Ւ Ր Զ Ը

նթ: սուրբային մէկը հարկ ըլլայ սուրբերուն կարգը դասել այդ կուսուկները արեւելեան ինտրին կ'իյնայ. քանի որ ամենէն քաղաքացիական նահատակն է: Բայց զգացումներու, կրօնի ու ազգային շահերու հակադարձ ըմբռնումով, որով դահիճները մեծ մարդասէրներ,

հայրենասէրներ են, հաւանական է, որ այդ սրբանալու երանութեանը ծարը եւ Աստուծոյ կայսրը արժանանան:

Ընկերային ու գաղափարական աշխարհին մէջ մտնուլ ելելէ շնորհաւոր. բարոյական այս վատմար շըջանն ալ կ'անցնի, աւելի բարձր կոտէլով ու զգացումներով օժտուած օրեր կուզան, ուր փողոցներու մէջ պիտի տեսնին կառապաններ, հասարակ գործակողներ, մինչև իսկ աղքատները, որոնք ցեղաբանօրէն պիտի հաստատեն, թէ իրենք թողնեն ինչ Վիլհելմի, Յարի ու Ժօզէֆի, որոնք երբեմն ժողովուրդներու միասնութիւնը ու դիւրահաւատութիւնը կը շահագործէին: Բայց այդ դարուն աղքատները, բարոյապէս շատ բարձր պիտի ըլլայ այսօրուան թագակիրներէ:

Մենք պիտի չտեսնենք այն օրերը, ուր մանուկները իր Կերթիկը իրարու պիտի պատմին այսօրուան անցքերը, սապէս սկսելով «կար չկար, կայսր մը կար, այնքա՛ն չար, այնքա՛ն չար, որ . . .»: Բայց այդ դարուն սերուն մանկիկները պիտի չկրնան ըմբռնել այդ շարութեան ոգին, որովհետև իրենց բոլորտեղք բարութիւն տեսած պիտի ըլլան միայն, ու մարդոց իրար բազմակողմ կիստ անբնական պիտի գտնեն: Եւ այս դարը պիտի հռչակի այն քաղաքակիրթ դարը, ուր մարդկութիւնը ունեցած է ամենէն անարժան ու անարդի բռնակաշնորհ:

«Մանէ, թէ կեռ, փարէս», ահա այն խօսքերը, որ ամէն մարդ համարձակ կրնայ զարնել դարավերջիկ քաղաքակախութեան մրտաճակատին:

Ի՞նչ է թէ այս խորհրդածութիւնները չեն թնկեցնուր մեր կակիծը, քանի որ դարուս շահամուլութեան պրկումներուն տակ ինդիւստրիալ կ'ըլլանք. պէտք է ծիկնք նիւթական կուսիտ ուժին առջև ու այդ կուսիտ ուժին մարմնացումը եղող արեւելեան հարցին իւրովը մենք ալ տապալկենք:

Օ՛հ, սա արեւելեան ինտրինը, կարծես Աստուծոյ անէծքը կայ վրան, որ չի տուել: Ամէն մարդ ժառանգորդ կը ներկայանայ անոր եւ իւրաքանչիւրը կը զգնի մեծակալ կտոր մը խածնել անկէ, եթէ չը վախնայ, որ ոսկորը պուր կը կայնի . . . Բանի որ խորթ եղբայրներ են ժառանգորդները, արեւելեան ինտրինը չի տուել որ այլ . . . պիտի կտրուի:

Արեւելեան հարցը անարկու անորոշութեան մը մէջ հաւած այն առշտառային հարցերէն է, որուն մէջ ամենայնապէս նախադրականը, մէջ մը ինքնիրեն հարցնելու է՝ «ըլլա՞նք թէ չըլլա՞նք»: Ո՛վ կըրնայ ըստել թէ այս ընդէն հոն սուրբային մեծ տրամ մը չ'ուրապուցի:

Եթէ մինչև օրս տեղի ունեցած մեղսակցութիւններէն ու դաւաճանութիւններէն դատենք, իրաւունք ունենք կարծելու, թէ տէրութիւններուն ըրածը քմահաճ ժամանցներ են ժամանակի անհունութեան մէջ . . .

Եւ կամ վայրենիներու խօլ պար մը մարդկային դիմաւորութիւնը . . .

1900-ին Փրանսսա համաշխարհային ցուցահանդէսով մը քսաներորդ դարու-քաղաքը պիտի կատարէ. ազգերը իրենց ճոխ ու շքեղ ցուցադրութիւններով--թէ եւ անոնք թշնամութեան արեւնքտակները պատուովն եղած ըլլան--քանիչացում պիտի պատման: Այդ գմայելի ու շքեղազարդ պալատներուն կից, ուր քաղաքակիրթութիւնը թնկաւ անոնք կը յոխորտայ, կ'արժէ իցոյց դնել Հայաստանն ու Կրեմլին, հարիւրազարտող նահատակներու եւ անպաւեր զիւղերու տեսարաններով--քանի որ անոնք ալ 19-րդ դարու քաղաքակիրթութիւնը կը բնորոշեն: Իսկ անոնց քով, աւելի վնասութիւն մը տալու հպարտ, կեցնել Յարի, Վիլհելմի ու Հանսթոյի սառ ու դժգոյն իրտուրակները--սա ալ պիտի ներկայացնէ, քսաներորդ դարու սկիզբը, քաղաքակիրթութեան միւս կրկնը:

Աւելի իմաստասիրական ու արդար ըլլալու համար, այդ համաշխարհիկ հաստատութեան ծակատը կ'ալցնել սա խօսքը. Ա կ ե ու ա մ ա:

Ակեղա՛մա (արեւան գին): Այս խօսքը պէտք է փակցնել նաեւ բոլոր արքունիքներուն ծակատը, իսկ մասնաւորապէս Վիլհելմի պղնձ գանկին վրայ, որուն ընտանիքը կը վայելէ այսօր արեւելքի

հարուստ աւարները ու կողոպուտը: Եղևոզը Վեհէլմին համար Աւե-
րուպայի քարայրն է, հերիք 1, որ բւե. «հացէ»:

Գերմանիան իր Բայերով ու Պրուսիայով սպառազէն քաղաքա-
կրթութեան ատենակին առջև, սուլթանին փաստաբանի դերը
ստանձնած է, անոր հակառակորդներուն դէմ՝ բուն արշաւանք մղե-
լով: Մեծ-Մարդասպանը, իր մեծ խորհրդակցին այդ վեհանձն մար-
դակարութիւնը կը զննատես, կնշան երախտագիտութեան, վեր-
ջերս յոյներէն զբաւած վեց թնդանօթ որկերով: Վեհէլմը, որ այս
պահուստ իր պատկերուն արծառ կանգնելով զբաւած է, այդ վեց թն-
դանօթներով ալ իր արծառը թափել պիտի տայ, թերեւս այն հա-
մադուներով, թէ փոխասի հայրենիքէն եկած աւարով իտէալ ար-
ձաններ կարելի է շինել: Ժամանակով ամէն ծամբայ հոռմ կը
տանէր, այսօր ամէն զողօն Պերկինի ճամբան կը բռնէ . . .

Իսկ Պրուսիայի օրկանը առու կը թքնէ տէրութեանց կրեակն,
որոնք Թիւրքիոյ բարենորոգումը կը պահանջեն: «Պէտք է ձգել, կը բռնէ
այդ վայրերան օրկանը, որ Թիւրքիան ինքզինք բարենորոգէ: ուրիշ-
ները իրաւունք չունին խառնելու եւայլն»: Ահանջիս ալ մաս
պլախասալ վայրահաշուութիւններով: Հանգիստ եղիք ո՞վ երկաթի նա-
խարար, մե վերոկեր կեանքի զգաւանքը. արիւնի ու սուրի
վարդապետութիւնը, որ քաղաքական սկզբունք ըզիր, բերու իր
պտուղները: Աչքը բաց չես մեռնիր: Բայց կուզայ այն բարեբար մըր-
րիւնը, կ'աւել ամէն բան եւ դուն, քու մնաստանիդ խորէն, Լըւած ու
հոգևտանջ, ինչ տեսնես շատ բաներ, որոնք նախատեսած չէին մա-
րտութեանը ընկեր երկու զամբաները, կը յաջողին մաշեցնել ծե-
րութեանը անիծակալու շրթաները եւ դուն դուրս կուգաս ու կը
գործադրես նորէն սուրի ու արիւնի քաղաքականութիւնը:

Միշտ եղար չարութեան առաքեալ եւ կը մտնէր, որ Վեհէլմը
միակն ըլլայ քեզի հետեւողներուն մէջ:

*
*

Հայաստանը աւերած ու Յունաստանը թշուառացած, սակայն տէ-
րութիւնները կը շարունակեն դեռ իրենց մեքենայութիւնները: Յու-
նա-Թրքական խաղաղութեան համար դեսպաններուն քանակցու-
թիւնները խուլ կռիւներ են նաեւ իրարու մէջ: Միջնիս իսկ կարծիք
կայ, թէ խաղաղութեան երկարածումը նորը պատճառներ ունի.
Թիւրքիոյ թլիսատուրը: Թէեւ Հանօթօ, Համիտի մեծ հիացողը, որուն
ըրանները պարտկելու համար Ռիշելիէօի ծիրանին կը պակսի, կը
յայտարարէ՝ թէ Պուսի քանակցութիւնները յաջողութեամբ պիտի
պսակին: Դիւանագիտական գաղտնիքները սպազայ պատմութեան
մէջ միայն կը տարբերեն: Ինչ ալ ըլլայ, Թիւրքիոյ զոյի չզոյի հարցը
դիւանագիտական արհաւիրումին առջևն է:

Թերեւս այդ անյայտ նախազգացումն էր, որ Համիտին ներշնչեց
ահագին տուգանք մը եւ Թեսալիան պահանջել Յունաստանէն: Թէ-
եւ պատերազմէն առաջ Մուրադիէվ կըսէր, թէ պատերազմողները
բան պիտի չշահին եւ սուլթանն ալ իր սովորական գլոթիւնով
կ'արծագանգէր, թէ միայն Օսմանեան պատիւը փրկելու համար կը
պատերազմէր, բայց երբ յաղթութիւնը տարին թիւրքերը, խաւ-
փան կ'ուզէ իր գանձին պատիւը ըրին երեսը հանել ու Թեսալիան
փան պահանջել: Մալքապրին վճարապէս կ'ըսէր՝ «Թիւրքիոյ ծնողէն ելած
հող մը ալ ետ չի դառնար»: այսինքն կ'ուզէր հասկցնել թէ Թիւր-
քիան անդատուիկ քաղաքականութեան մը միայն կրնայ հետեւիլ:

Դեսպանները որոշեց իր Թեսալիան ետ տալ եւ Յունաստանի
կուստից վիճակին համեմատ տուգանք մը որոշել. իսկ սահմանա-
ւելին վրայ պատիկ փոփոխութիւն մը ընել ինպատ Թիւրքիոյ:

Մարդկային տեսակէտով անկորու է տէրութեանց ըրածը: Սուլ-
թանը երբ նկն է, մարդասիրութեան ու արդարութեան անունով կը
բողբէ, բայց այդ գազանը չի յեշտ, թէ եր գլխուն վրան ալ ար-
դարութեան բոցողէն սուր կը ծօծի:

Թիւրք պաշտպանները ամբողջ Թեսալիան արտուկալ ընկել,
եղած հունձը փճացնել ու քաղել: Եւ ամէն վարութիւն ընելէ ետ-
քէ, հազարաւոր ընտանիքներ յետին թշուառութեան մասնած պիտի
ըլլէին: Ահա դարուս քաղաքակրթութեան հրաշալիքները: Եւ սուլ-
թանը եր քաղաքի գիւղերներուն արիւնք զնկելով Եւրոպայի աչքին
առջև, կը գերկնայ, որ իր յաղթութեան պտուղը չիւնի իրմէ:

Միւս կողմէն ալ չի մոռնար յիշեցնել Եւրոպայի «թիւրք խուժանին
մոլեռանդութիւնը»:

Օսմանեան քանակին այդ տղայական յաղթութեան վրայ, Հնոր-
հիւ գերման սպաներու, իսլամական աշխարհը լայն շունչ մ'առաւ,
Պուսի մէջ տաճիկ ամբողջ իր ոճրապարծ գաւաղներուն հերոսու-
թիւնները կը փառաբանէ: Աշխարհի մահախաղանները, նոյն իսկ
անապատի անձամկոյթ տերմիշները, ոգևորած են Համիտի յաղ-
թութիւնով, այն իսկալով, թէ միւսկուսութիւնը քրիստոնէութեան
վրայ մեծ յաղթանակ տարած է:

Սուլթանը այս պահուստ կ'ուզէ իրապրծել համբըսմութեան այն
հսկայ երազը, որ իր տէրութիւնը քայքայեց: Համիտին մեծամորու-
թիւնը արդարանալի է, որքան ատեն . . . քարտէսներ ունի աչքին
առջև: Ի հարկէ այդքան հարէմներու մէջ պատիկ երազները չեն
զոհացնիր . . . Մահայն այդ տխուր հակասութիւններով մարդ է իր
հիմալայական անուրջներուն քով աննշտային զգայախարութիւններ
ալ ունի: Եւ այսօր իր յաղթանակի կատարէն, Տարպեան ժայռն ալ
մօտիկը կը տեսնէ: . . .

*
*

Իսկ մենք, հայերս, դեռ կրպատենք մեր պահանջներու իրակա-
նացման: Սրածուրեմնէ յետոյ, սույն է, որ կուզայ, մեր Մայր-Հայրե-
նիքի մէջ սուլթանի բարենորոգումը գործադրել: Եռամեծ հրէշը կը
հրճել, որ ընտրութիւնը կը մոլորակցի իրեն, հայերու քնաշնչման մէջ:
Կ'ըսեն թէ՛ պատրիարքին աչքին տուսերը թափել են. ազգին դժ-
բախտութիւնը չտեսնելու, թէ՛ խալիֆային շտորջները վայելելու
համար . . .

Սպասէ, Մեծը Համիտ, սպասէ, Հուշանար այն երջանիկ օրը, ուր
ոչ ալլահը, ոչ սատանան, իրենց բոլոր լեզւանութիւնով, պիտի յա-
ջողին զսպել այն արեւելի թափը, որ իր արդարութեան թիւերուն
տակ գերազոյն ժամը պիտի հնչեցնէ:

Ե՛րբ--Ապագան ու յեղափոխութիւնը գիտեն միայն:

Մ Ի Ռ Ի Թ Ե Ա Ն Խ Ն Գ Ի Բ Ը

Ինչպէս նախորդ անգամ յայտնած էինք, պ. Յարութիւն
Ճանկիւլեան իմբագրութեանս դիմեց, փափագելով ան-
ձամբ տեղեկանալ Միութեան խնդրի մասին Դաշնակցու-
թեան տրամադրութիւնն ու հայնացքները, եւ միջնորդ
հանդիսանալ Հնչակեան Վերակազմեալ Վարչութեան ու
Դաշնակցութեան միջև:

Երեք օրուան միջոցին փոխանակեալ կրկար բացատրու-
թիւնները լիովին բաւեցին համոզելու պ. Ճանկիւլեանը,
թէ Դաշնակցութիւնն արդէն իր օրակարգն անցուցած է
Միութեան խնդիրը եւ եթէ ցարդ դանդաղութիւն մը կ'ընդ-
նշմարէ ասոր շուտափոյթ լուծումին մէջ՝ պահաճառները
Դաշնակցութեան մէջ փնտռելու չէ:

Կային կարգ մը կարեւոր արգելքներ, որոնց բարձումը
միայն հնարաւոր պիտի կրնար ընել բանակցութիւններու
սկզբնաւորութիւն մը Հնչակեան Վերակազմեալ Վարչու-
թեան եւ Դաշնակցութեան միջև:

Պ. Ճանկիւլեան հիմաւոր պահելով այդ մասնանիչ եղած
արգելքները, խոստացաւ դիմել ուր անս է, օր առաջ գործ-
նական դեմոսի մը վրայ դնելու խնդիրը:

Դաշնակցութեան կը մնայ սպասել այդ դիմումներու
վախճանին յուսարով թէ ամենուս փափագելի այդ խնդիրը
նպաստաւոր լուծում մը պիտի կրնայ ունենալ, կարելի
եղածին չափ մօտ ժամանակի մէջ:

Ա Պ Ս Տ Ա Մ Բ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն
ՕՏՐԻՆԻ (ԱՒՐԻԱՆՈՒՊՈԼՍԻ) ՆԱՀԱՆԳԻՆ ՄԷՋ

Օտրինեան նաճանգի պուլլարներու դատը պաշտպանող «Ստրանջա» յեղափոխական լինելու թեան համանուն թերթէն կը քաղենք հետագայ ուրախառիթ տեղեկութիւնները, որոնք տակաւին արձագանգ չեն գտած եւրոպական լրագրութեան մէջ:

Ապրիլ 26-ին (հ. տ.) Սարմաշիկ գիւղի մօտ յայտնւեցան ապստամբներու խումբ մը կազմած տեղացի դժգոհներէն: Խումբը կը դիմէ դէպի Փոքր-Թրոնովա և հետզհետէ կը բազմանայ:

— Երկու խումբ, որ Լոզնիկրատ կը դիմէին, ընդհարում ունեցան թիւրք ոստիկաններու հետ, վերջիններս կորուստներ ունեցան:

Յոյները կը համակրեն շարժումին:

— Ապստամբները Փլաց գիւղին մօտ կռիւ ունեցան թիւրք ոստիկաններու հետ, որոնցմէ չորսը սպաննւեցան:

— Լոզնիկրատի մօտ արհնահազեղ կռիւ տեղի ունեցաւ թիւրք զինուորներու և ապստամբներու միջև. ասոնցմէ չորս վիրաւոր և ութ հոգի գերի բռնուած:

Լուրեր կը պտտին ընդհանուր ապստամբութեան մասին: Օտրինի մէջ (Ա. Պոլիս) բազմաթիւ խուզարկութիւններ կատարուած են:

— Տեղացիներու ապստամբութիւնը սաստիկ կատղեցուցած է Օտրինի իշխանութիւնը: Խուզարկած են բոլոր յոյն ու պուլլար եկեղեցիներն ու դպրոցները: Արիֆ փաշան մայիս 12-ին Լոզնիկրատ գնաց. 800 զինուոր Մունտաֆա փաշա հասան: ԱՏ ու սարսափ կը տիրէ ամէն տեղ. զօրքը կ'աւերէ, կը սպաննէ, կը բռնաբարէ:

— Արիֆ փաշան, իբրև զինուորական ընդհանուր նահանգապետ, իր վրայ առաւ ապստամբները նաւաճելու գործը: Ապստամբները զինաթափ ընելու համար, կուփ ատեն պուլլարներ կը քշեն զօրքի առջևէն:

— Արիֆ փաշան կը ջանայ գիւղացիները համոզել, որ չհետևին ապստամբներու օրինակին: Սուլթանի անունով կը խոստանայ բարենորոգումներ մտցնել:

— Վ'ըսեն թէ՛ ապստամբները աւերած են չորս թիւրք գիւղ, իբր վրէժ թիւրքերուն ձեռքով քրիստոնեաներու աղբիւրները թունաւորուած ըլլալուն:

Ն Ի Ի Ր Ա Տ Ի Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

ԽԱՐԱԳՐՈՒԹԵԱՆ մէջ ստացուած են.

Ժնև՝ Բ-ից 110 Ֆր

Ռ. քաղաքի մի խումբ հայ ուսանողներից 100 ուռք. Ստարա-Չաֆորա—Հրաբուխ 80 լև:

ՎԻՅԱՊ Կեդրոնական կոմիտէն ստացած է.

Ճ Մ. 15 դհ, Կապը 10 դհ, Սէր 10 դհ, Կախաշան 17 դհ, Մատթէոս 10 դհ, Արծիւ 5 դհ, Երեք բարեկամներ 120 դհ, Հեղինակ 10 դհ, Տ Բ 20 դհ, Արէս 20 դհ, Վիրաւոր 5 դհ, Ս Եղիա 10 դհ.

Նոյն կոմիտէն ստացած է.

Քարբերդէն՝ Ա. Տ. Ե. 47 դհ, Ա. Ս. 54 դհ, Յ. Ն. 54 դհ, Թ. Ս. 10 դհ, Միացեալ Հայք 40 դհ, Հ. Ե.

5 դհ, Գ. Ե 5 դհ, Երկաթ 10 դհ, Հաց և Գինի 432 դհ. ՆԱԽԱՐԱՆԳԻՍՏԻ կոմիտէն ստացած է. Աջիէից 1/2 անգ. ոսկի, 1 Ղազի ոսկի և 3 հինգ զրուշնոց:

ՎԱՌՆԱՅԻ կոմիտէն ստացած է Ըուվայի մանաճիւղէն (մարտ ամսու մուտքը).

Վարազ խմբէն 7 Ֆր, Ծագում խմբէն 10 Ֆր, Հրացան խմբէն 14 Ֆր 90 ս, Մանաճիւղի անդամներէն 22 Ֆր, Գանձանակէն 40 Ֆր. 70 ս, Թ Մ-էն նւէր 10 Ֆր. 30 ս, Ս Լ-էն 2 Ֆր, Ա-էն 1 Ֆր.

Հանգանակութենէ՝—ՈՃԷ 20 լև, Ս. Լ. 5 լև Գ. Բ. 4 լև, Մ. Ղ. 5 լև, Մ. Վ. 2 լև, Վ. Տ. 1 լև, Խ. Ս. 4 լև, Թ. Տ. Յ. 2 լև, Ն. Բ. 1 լև 50 ս, Կ. Շ. 2 լև, Մտէտ 5 լև, Կ. Հ. 3 լև, Հայի Արմէն 5 լև, Կայծակ 10 լև, Ճէլլօ 20 լև, Յարօ Թաթուռ 10 լև, Վահէ-Սիւնի 5 լև, Ուրական Մ. 11 լև.

ՍՕՖԻԱՅԻ կոմիտէն ստացած է 103 Ֆր. 70 սանտ.

ՍԻԿԷՆԻ Օժանդակ կոմիտէն ստացած է.

Ս/Թրաշա կայարանի հայ եղբայրներէն 10 լև 30 ս, Սարգիս Վարդանեան 1 լև, Բալուցի հայ եղբայրներէն 5 լև 50 ս, Վարդանեան Սարգիս 1 լև 60 ս:

ԱՂԵՍԱՆՊՐԻԱՅԻ կոմիտէն ստացած է՝

Հայ երիտասարդութեան գանձանակէն 51 դհ, ևս 52 1/2 դհ, ևս 41 դհ, Արգարասէր խմբէն 10 դհ, Ար. Տ. Յար-էն 20 դհ.

ԳԱԶԻՐԵԻ կոմիտէն ստացած է.

Եգիպտացորեն 5 գաղ ոսկի, Պետրոս Թաշճեան 5 անգլ. ոսկի, Գրիգոր Ալանեան 263 զրուշ 10 փր, Արաւատ 20 զրուշ, X 20 զրուշ, Սուրենեանի խ-ի Չակաղկի ճիւղէն 20 զրուշ, Նուարդ, Ապրիլ 15, Կայծակ, Բագարատ, Պերճ խումբ, Կամարական, Արմէն, Արմէն, Նահապետ, Գարեգին Մըհէի Մայրը, Գարեհ, Արամաղը, Յովհաննէս Պեղերճեան, Սարհատ, Բասկալ, Փայլակ, Մ. Արուս, Տիկին Նեվիկ 10-ական զրուշ, Կայծակ, Գառնիկ, Թոփուղ, Ա. Մ-ի ձեռքով, Պ. Շաւարշ, Ներսէհ, Ն. Յ., Մեղիք, Թոմա, Հայկազունի, Պ. Ռ., Պետիկ, Չուրիկ, Չօրեղ, Վարդգէս, Գրգուիչ, Գնթունի, Թորոս-Ռուբէն, Նուարդ, Նիքոլա Թուշուեան, Բարսեղ, Շմաւօն, Կայծակ, Տիգրան, Աւետիս, Խաչիկ Լաղար, Հեթում 5-ական զրուշ:

ԴԵՎՐՅԵԻ (Ամերիկա) կոմիտէն ստացած է ի նպաստ

Հ. Ամերիկա խրկած դաշնակցականներու. Պ. Մ. 3 շիլլինկ, Գ. Գ., Յ. Յ., Վ. Թ. 2-ական շիլլ. Ս. Ա., Ե. Գ., Ա. Գ., Ս. Գ., Ղ. Մ., Յ. Բ., Մ., Ս., Ա. Վ., Ն. Մ., Յ. Բ., Ս. Ա., Յ. Կ. 1-ական շիլլ. Խ. Տ., Մ. Յ. 4. Ա., Տ. Շ., Վ. Մ., ՈՃԷ, Մ. Ի. 50-ական սանտիմ:

ՍԻԼԵՍԻ (Ամերիկա) հանգանակած է ի նպաստ Ն. Ամերիկա խրկած դաշնակցականներու.

Յ. Խ., Ա. Օ., Յ. Ա., Ս. Տ., Կ. Ղ., Բ. Վ., Օ. Ն. 5-ական դոլար, Յ. Թ. 3 դոլ. 50 ս, Ա. Շ., Ա. Ո, Յ. Ն., Կ Խ, Մ. Ճ. Բ. Բ., Գ Կ, Մ. Մ. 2-ական դոլ. Ս. Խ., Ա Ն, Գ. Ա, Մ. Ս, Ա Ա, Ս Գ, Պ Մ. Գ, Ե. Օ, Կ. Մ., Յ. Պ., Պ. Մ., Կ. Գ., Վ. Տ, Օ Թ, Օ. Չ, Յ. Կ, Ա. Կ, Ա. Ղ. 1-ական դոլ, Յ. Կ, Ա. Պ., Գ. Պ, Յ Պ, Ս. Խ, Կ. Ն, Տ. 50-ական սանտիմ, Ե. Օ, Յ. Ե., Կ Խ. 25-ական սանտիմ:

Խմբագրութեանս դիմել հետևեալ հասցէով՝
Rédaction du Droschak, Genève (Suisse)